ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST, KULTURU I KNJIŽEVNO PREVOĐENJE

Rides of Insight
No. 1 - Year 14
12/2023 - LT.1

Gisèle Sapiro

Je li polje nacionalno? Teorija društvene diferencijacije kroz prizmu sveopće povijesti

Pojam polja omogućuje nadilaženje historicizma

bez zapadanja u esencijalizam (Bourdieu).

Kritika „metodološkog nacionalizma"[1] i razvoj transnacionalnih pristupa doveli su u pitanje relevantnost nacionalne države kao istraživačke jedinice. Štoviše, brojne pojave i kretanja koji se uočavaju u nacionalnim državama rezultat su interakcija s drugim društvima te se čini da je postojanje sličnih elemenata u različitim kulturama često plod cirkuliranja modela i razmjena, a ne posljedica usporedivih uzroka (kada nije riječ o zajedničkom nasljeđu). Utječe li na koncept „polja" promjena perspektive s nacionalne na transnacionalnu, i ako da, na koji način? To će pitanje biti postavljeno u ovom promišljanju, koje je još uvijek provizorno[2] . Iako se koncept polja općenito koristi unutar nacionalnih okvira, do te mjere da su mnogi istraživači koji se bave transnacionalnim i internacionalnim temama odustali od njegove upotrebe, dajući prednost manje ograničavajućem konceptu „prostora", Pierre Bourdieu nigdje u svom opusu ne kaže da su polja nužno ograničena na područje nacionalne države. Polje je apstraktan koncept koji dopušta metodološku autonomizaciju područja aktivnosti definiranog na relacijski način (sukladno načelima strukturalne opozicije koja iscrtavaju topografiju pozicija prema distribuciji specifičnog kapitala), kao i na dinamički način (te se pozicije mijenjaju ovisno o unutarnjim borbama u polju koje nameću vlastitu temporalnost), pod uvjetom da je to opravdano društveno-povijesnim razlozima. Granice poljā povezane su s podjelom rada i geografskim granicama, no te granice nisu zadane, one se tijekom vremena mijenjaju i stalno dovode u pitanje. Prema tome, na istraživaču je da ih odredi, kao što Pierre Bourdieu objašnjava u svom seminaru o poljima:

eISSN 1847-7755; doi: 10.15291/sic/1.14.lt.1

Pitanje geografskih granica nekog tržišta može za neka tržišta biti relevantno, a za druga ne. Uzmimo za primjer bračno tržište: vjerojatnost da se djevojka iz regije Haute-Savoie, rođena na 2000 m nadmorske visine, uda za Parižanina je Σ. Pitanje geografskih granica tržišta može biti značajno: događa se da se teorijske granice polja mogu odrediti kao geografske granice. To je poseban slučaj polja kojemu je granica u matematičkom smislu ujedno i granica u geografskom i političkom smislu: postoji mjesto na kojemu to prestaje i na kojemu se više ne vjenčavamo (izolat). Uzmimo problem širenja kulturnih djela: stvari koje su geografski vrlo udaljene mogu biti vrlo bliske u relevantnom prostoru polja. Primjerice, njemačka je filozofija 1945. bila bliska Parizu, a Harvard je bio veoma daleko; 1973. njemačka se filozofija udaljila, a harvardska približila. (Svim ovim primjerima cilj je otkloniti realistički način razmišljanja.)[3]

Ovdje predlažem ponovno čitanje teorije polja u toj društveno-povijesnoj perspektivi dugog i srednjeg trajanja. Nakon što se dotaknem procesa diferencijacije polja, ispitat ću fenomen nacionalizacije i ulogu države u formiranju polja, zatim načine i strategije internacionalizacije ili transnacionalizacije, napetosti između državnih granica, tržišnih granica i granica polja te pokazatelje nastanka transnacionalnih polja, s posebnim osvrtom na polja kulturne produkcije (posebice književno polje koje je zanimljivo zato što je istovremeno veoma „nacionalno" i veoma „internacionalno") i na znanstveno polje (preko slučaja humanističkih i društvenih znanosti koje su također razapete između „nacionalne" usidrenosti i različitog stupnja „internacionalizacije"). U zaključku ću se vratiti na pitanje komparatizma, koji osporavaju zagovornici „sveopće", „isprepletene" (eng. entangled) ili „povezane" povijesti zbog njegova učinka reifikacije nacionalnih granica i negiranja fenomena kretanja, razmjena i prijenosa[4] .

Diferencijacija društvenih prostora

Pojava relativno autonomnih polja povezana je s dva usko korelirana procesa koja su definirali Durkheim i Weber: društvenom podjelom rada i diferencijacijom društvenih aktivnosti. Međutim, ovaj dvostruki proces ni po čemu nije neizbježan ili mehanički. Autonomizacija nekog područja aktivnosti obično proizlazi iz borbe koju vodi skupina stručnjaka (primjerice pravnici) kako bi stekli društveno priznanje svojeg autoriteta i stručnosti na dotičnom području, uspostavljajući tako granicu između profesionalaca i nestručnjaka (primjerice između klerika i laika). Time se teorija

polja pridružuje veberovskoj analizi, koju ususta vljuje izvlačeći iz nje metodološke konzekvencije, konkretno mogućnost (još uvijek relativne) autonomizacije nekog polja kao predmeta proučavanja. No autonomija može proizići i iz interesnih borbi te iz samoga procesa diferencijacije koji lišava neke skupine njihovih područja stručnosti.[5] Polja s najvećom autonomijom jesu ona koja su uspostavila vlastita pravila i specifične interese, oslobođene religijskih, političkih i ekonomskih ograničenja. Naime, religija, politika i ekonomija oblikovale su ili, u slučaju dviju potonjih, i dalje oblikuju dominantna polja, u skladu s društvenim položajem svojih aktera. I sama oboružana vlastitim pravilima ta se polja natječu ne bi li druga područja aktivnosti podredila svojim načelima. Religijski interes dugo je podređivao intelektualne, političke i ekonomske interese, dok je do autonomizacije političkog i ekonomskog polja došlo kasnije.[6] Ako revolucionarni momenti i imaju za posljedicu autonomizaciju političkih pitanja kojima se podređuju sva ostala, kao što je bio slučaj tijekom Francuske revolucije ili Boljševičke revolucije, održivost političkog polja povezana je s parlamentarizmom koji institucionalizira kompetitivnu borbu za osvajanje glasova i pristup vlasti, razdvajajući profesionalce i laike.[7] Ta igra pridonosi zatvaranju nacionalnih prostora, na što ću se još vratiti. Ekonomsko polje izvojevalo je autonomiju u odnosu na političko i religijsko ne samo nametanjem zakona tržišta i slobodne konkurencije, već i nastojanjem da od 18. stoljeća naovamo ekonomiju pretvori u znanost upravljanja.[8] Borba za ekonomski liberalizam bila je usko povezana s borbom za politički liberalizam (bez nužnih veza između njih). U autoritarnim režimima ekonomsko je polje uvelike bilo podređeno političkoj moći. U državama koje su se odlučile za tržišnu ekonomiju stupanj regulacije dosta je varirao, idući od priznavanja socijalnih prava do organiziranja tržišnog natjecanja ili do politike deregulacije koja svjedoči o obrtanju odnosa snaga između političkog i ekonomskog polja (pri čemu taj razvoj nije linearan niti je usklađen od jedne zemlje do druge). New Public Management podredio je samu državu kriterijima ekonomske racionalnosti (posredstvom „pokazatelja uspješnosti[9]), protivno načelu nesudjelovanja na kojemu se temelji pojam javne službe.[10] Borbu za autonomiju vode tijela koja tvrde da utjelovljuju određene interese. Stupanj centralizacije polja razlikuje se ovisno o sposobnosti institucije da unutar sebe monopolizira moć, kao što je to primjerice slučaj s Rimokatoličkom crkvom. Kada institucija postigne visok stupanj monopola na nekom polju, govorimo o „tijelu”, a ne o „polju”: „[…] o tijelu je riječ kada je skupina pojedinaca relativno homogena, s gledišta dominantnih načela

diferencijacije u određenom društvenom okruženju, i ujedinjena solidarnošću temeljenom na zajedničkom sudjelovanju u istom simboličkom kapitalu”.[11] Na temelju knjige Ernsta Kantorowicza The King’s Two Bodies (Dva kraljeva tijela) Pierre Bourdieu upućuje na razmišljanja srednjovjekovnih kanonista (teologa crkvenoga prava) o pojmu Corporatio, koji se prevodi i pojmom Universitas. Obustava zapošljavanja putem javnih natječaja, po principu numerus clausus i slično, način je kontrole pristupa polju koji može dovesti do njegova prerastanja u tijelo. Pierre Bourdieu daje primjer stvaranja tijela profesionalnih filozofa za vrijeme Treće Francuske Republike. [12]

Međutim, rijetko je društveno zapošljavanje u nekom polju toliko homogeno, a razlike u statusu (ili tijelima u administrativnom području) često stvaraju načela strukturalne suprotnosti.[13] Naime, u usporedbi sa sociologijom profesija, prednost teorije polja leži u tome što ona čak i aktivnosti koje su dosegnule određenu razinu autonomije uvijek smatra relativno heteronomnima (na primjer klasni odnosi) i manje-više heterogenima. Ova heterogenost može proizići iz radnih uvjeta i statusa (primjerice statusa samozaposlene osobe, zaposlenika ili državnog službenika, koji mogu istodobno koegzistirati u istome području aktivnosti[14]) ili iz društvenog zapošljavanja (socijalno porijeklo ili obrazovanje koje, primjerice, razlikuje bivše studente francuskih visokih škola [grandes écoles] ili Oxforda i Cambridgea od ostalih). Na takvim se podjelama često temelje odnosi moći koji oblikuju polja i unutarnje borbe iz kojih proizlaze njihove transformacije, čak i ako su, kako raste autonomija polja, načela podjele (između sila autonomije i heteronomije) sve manje vezana za društvena obilježja, a sve više za raspodjelu specifičnog simboličkog kapitala. Odnosi ovisnosti i isprepletenosti među poljima, kao i savezi sklopljeni s vanjskim silama kako bi se afirmirala njihova autonomija ili pak pojačala njihova podređenost, uz unutarnje su borbe glavni čimbenici njihova razvoja koji nije nimalo teleološki ni linearan. Država ima moć arbitrirati odnose moći između konkurentskih skupina, kao što je to u Francuskoj u 17. stoljeću bio slučaj s piscima spram akademskih tijela pod kontrolom Crkve (posebice s institucionalizacijom Francuske akademije[15]) ili s liječnicima spram svećenstva stoljeće poslije[16] – a ta arbitraža zauzvrat je učvršćivala položaj apsolutne monarhije u odnosu na Crkvu. Nakon unutrašnje hereze reformacije apsolutna je monarhija u Francuskoj od 17. stoljeća izvana osporavala autoritet Katoličke crkve. U 19. stoljeću Rimokatolička je crkva pokušala reafirmirati svoju transnacionalnu moć protiveći se porastu

nacionalnih identiteta i nacionalnih država. Nadmetanje između države i Crkve za hegemoniju naročito se očitovalo u borbi za monopol nad obrazovanjem[17] , koje je u Francuskoj poprimilo ekstreman oblik još od politike dekristijanizacije u radikalnoj fazi Revolucije, a posebice u prvim desetljećima Treće Republike sve do Zakona o odvajanju Crkve i države (sekularizacija škole, obavezno pohađanje osnovne škole, uspostavljanje nereligioznog obrazovanja za djevojčice koje su se dotad masovno školovale u vjerskim ustanovama, zabrana podučavanja neovlaštenim kongregacijama, privatizacija vjere, isključene zakonom iz 1881. iz područja pod zaštitom države itd.). Ta borba temelj je procesa nacionalizacije, koji u 19. stoljeću poprima široke razmjere.

Nacionalizacija i uloga države u formiranju polja

Naime, od početka 19. stoljeća nacionalna je država relevantan referentni okvir za proučavanje procesa diferencijacije polja, otkako je nacionalizam postao načelo kohezije koje je istisnulo religiju kako bi stvorilo apstraktne entitete na teritorijalnoj osnovi. No dok se napajala revidiranim i „folkloriziranim" lokalnim narodnim tradicijama (na način na koji Béla Bartók prerađuje narodne melodije kako bi ih integrirao u klasično glazbena djela), sama izgradnja nacionalnih identiteta odvijala se u transnacionalnom procesu cirkulacije modela iz jedne zemlje u drugu[18] : popis elemenata koji su ih oblikovali uključivao je jezik, književnost, „tipična" likovna i glazbena djela itd. Ta je izgradnja omogućila podređenim kulturama da postanu autonomne u odnosu na dominantne (osobito u odnosu na francusku kulturu) i dovela je do stvaranja internacionalnog prostora natjecanja između nacionalnih država, istodobno definiranih na kulturnoj (nacionalnoj) i teritorijalnoj osnovi, isprva na europskoj, a zatim na globalnoj razini.[19] Države su odigrale značajnu ulogu u tom natjecanju uvođenjem protekcionističkih mjera za nacionalna poduzeća i organizirana zanimanja te poticanjem nacionalne kulturne produkcije putem politika potpore za stvaralaštvo i širenje u inozemstvo (u međuratnom je razdoblju fašistička vlada, primjerice, aktivno podupirala izvoz talijanske književnosti kako bi dosegnula Francusku i Njemačku). Međutim, dok su pojedini dijelovi svijeta ostajali izvan tog procesa, teritoriji koji su nametali pravne i carinske barijere nisu iscrtavali nepropusne granice. S jedne strane, diferencijacija nacionalnih polja kulturne proizvodnje u Europi odvijala se na temeljima zajedničke kulture, klasične kulture i modela uvezenih iz dominantnih kultura: tako je književnost na suvremenom hebrejskom nastala u Palestini u prvoj

polovini 20. stoljeća uzore crpila iz ruske književnosti (dok su od francuske književnosti uglavnom posuđivali posredstvom ruskih prijevoda).[20] S druge strane, logika širenja tržišta, hegemonističke ambicije i kolonijalizam tri su čimbenika u stvaranju prostora cirkulacije i razmjene koji premašuju okvire nacionalnih teritorija.

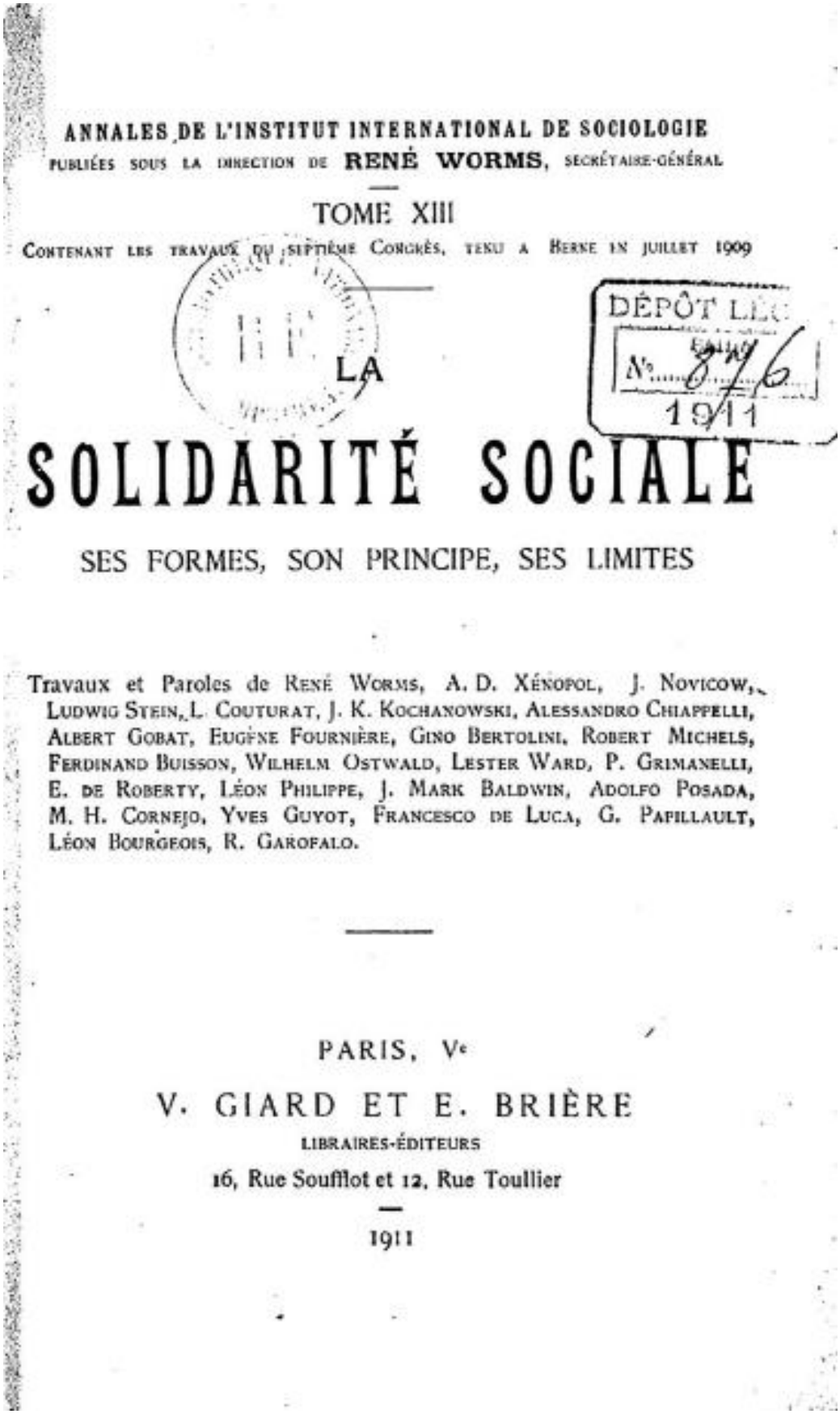
Iako je kolonijalizam lokalnom stanovništvu uskraćivao autonomno političko zastupanje, njegova kulturna dimenzija (koja se ostvarivala putem odgoja, učenja jezika kolonizatora, školovanja) pridonijet će širenju nacionalnih granica polja u dva smjera: s jedne strane ekspanzijom tržišta kulturnih dobara prema tim teritorijima koji su postajali prodajna mjesta za proizvode kolonizatorske nacije (na primjer knjige), s druge strane formiranjem elite kulturnih proizvođača u koloniziranim zemljama. Važno je spomenuti da je borba za neovisnost na mnogim mjestima poprimila nacionalni karakter, što nije bila jedina mogućnost: primjerice, panarabizam ili panafrikanizam postojali su kao alternativa, kao i panamerikanizam u Latinskoj Americi; „crnaštvo" kao društveno stanje povezano s bojom kože također je bila opcija koju je u književnosti promicao Césaire.[21] U svom predavanju Sur l'Etat Pierre Bourdieu nas podsjeća da pravi povijesni pristup mora uzeti u obzir „mogućnosti koje se nisu dogodile".[22] Nacionalne granice, koje su do te mjere postale činjenicom da su ih generacije istraživača uzimale zdravo za gotovo, moraju se povijesno relativizirati, imajući na umu da je to „nacionalističko" gledište upravo proizvod tog procesa nacionalizacije (povijest i književnost discipline su koje najviše potpadaju u definiciju nacionalnog identiteta, ali i sociologija je vrlo nacionalna u svojim ciljevima, dijelom zbog društvenih i političkih zahtjeva). Ako se nacionalne granice moraju preispitati, moramo preispitati i njihove stvarne učinke. Proširujući veberovsku definiciju države, Pierre Bourdieu opisuje proces kojim je suvremena država monopolizirala ne samo fizičko, nego i simboličko nasilje, pri čemu je potonje omogućilo „opravdanje" i legitimizaciju prvoga sve do njegovih najgorih zloupotreba. Suvremena država, naime, ima moć stvaranja legitimnih identiteta. Njezino glavno sredstvo za to jest škola: njezina funkcija nije samo oblikovati identitete subjekata, već im i usaditi osjećaj kulturnog legitimiteta koji definira „insajdere" i „autsajdere" (osobe unutar i izvan skupine, prema Mertonu), kao i društvenu hijerarhiju između skupina (na primjer putem hijerarhije dijalekata i naglasaka, ili etničkih skupina), s tim da dominantna skupina uvijek ima sposobnost univerzaliziranja svojih pojedinačnih obilježja. Prije procesa sekularizacije, u okviru podjele rada između svjetovne i

duhovne vlasti, to simboličko nasilje provodila je Crkva, koja je bila odgovorna za obrazovanje i oblikovanje subjektivnih identiteta. Tu duhovnu vlast osporila je najprije reformacija, a zatim filozofi, koji su u 18. stoljeću afirmirali autonomiju razuma koju je teoretizirao Kant. Ona utemeljuje proces autonomizacije intelektualnog polja u odnosu na religijsko polje.[23] U Francuskoj taj proces djelomično proizlazi iz već spomenute potpore koju je apsolutna monarhija od 17. stoljeća davala književnicima koji su pisali na francuskom kako bi promicali svjetovnu književnu produkciju na nacionalnom jeziku, nasuprot tadašnjim učenjacima sa sveučilištā – koja je u to doba kontrolirala Crkva – čiji je jezik komunikacije bio latinski, a referentni prostor Europa. To intelektualno polje u procesu konstituiranja u narednom će stoljeću doživjeti proces diferencijacije, na način koji će se ipak razlikovati od jedne zemlje do druge, već prema odnosu snaga između religijskog, književnog, sveučilišnog i političkog polja.[24] Iako je država dopustila drugim poljima kulturne produkcije, posebice polju umjetnosti i glazbe, emancipaciju od narudžbi Crkve i klijentelizma (te uzdizanje ove prve u rang slobodnog umijeća osnivanjem akademije), stvaranje tržišta simboličkih dobara u 18. stoljeću u korijenu je autonomizacije književnog i umjetničkog polja, postupno ih oslobađajući od stroge državne kontrole i obrćući vremenski slijed ponude i potražnje (što je pridonijelo ukidanju akademskog monopola, uz porast posrednika kao što su izdavači i galeristi)[25] . Međutim, (relativna) autonomija koju su stekla ta polja počiva na krhkoj ravnoteži između različitih sila koje ih žele prisvojiti, u ovom slučaju države i tržišta: tržište je omogućilo popuštanje državne stege, ali zauzvrat nameće svoj vlastiti zakon, zakon profita, koji stvara sve veću heteronomiju čije učinke država zauzvrat može uravnotežiti politikama potpore na polu ograničene proizvodnje u poljima kulturne produkcije, kao što je to slučaj u zemljama koje su uvele kulturnu politiku[26] . Država je također pridonijela autonomizaciji drugih polja, osobito pravnoga polja (pravnici su odigrali veliku ulogu u njegovoj konsolidaciji[27]), medicinskoga polja, kao što smo vidjeli, zatim, tijekom 19. stoljeća, političkoga polja, akademskoga polja te mnogih područja specijalizacije kao što su psihijatrija, psihologija, povijest, sociologija, arhitektura itd. Ta područja prolaze kroz proces profesionalizacije i akademske institucionalizacije, koji u Francuskoj omogućuje postupnu državnu monopolizaciju kontrole pristupa profesiji putem titule. U tom je pogledu država snažno pridonijela, u Francuskoj kao i u mnogim zemljama srednje i istočne Europe[28] , onome što je Andrew Abbott nazvao „podjelom ekspertnog rada"[29] , arbitrirajući konkurentske borbe između stručnjaka za

monopol nadležnosti u nekom području aktivnosti na nacionalnom teritoriju[30] . To ni na koji način ne sprečava cirkuliranje između nacionalnih polja.

Čimbenici i strategije internacionalizacije

To internacionalno cirkuliranje ovisi o nekoliko čimbenika.

ANNALES DE L'INSTITUT INTERNATIONAL DE SOCIOLOGIE

PUBLIÉES SOUS LA DIRECTION DE **RENÉ WORMS**, SECRÉTAIRE-GÉNÉRAL

TOME XIII

CONTENANT LES TRAVAUX DU SEPTIÈME CONGRÈS, TENU A BERNE EN JUILLET 1909

DÉPÔT LÉG.
Nº 8716
1911

LA

SOLIDARITÉ SOCIALE

SES FORMES, SON PRINCIPE, SES LIMITES

Travaux et Paroles de RENÉ WORMS, A. D. XÉNOPOL, J. NOVICOW, LUDWIG STEIN, L. COUTURAT, J. K. KOCHANOWSKI, ALESSANDRO CHIAPPELLI, ALBERT GOBAT, EUGÈNE FOURNIÈRE, GINO BERTOLINI, ROBERT MICHELS, FERDINAND BUISSON, WILHELM OSTWALD, LESTER WARD, P. GRIMANELLI, E. DE ROBERTY, LÉON PHILIPPE, J. MARK BALDWIN, ADOLFO POSADA, M. H. CORNEJO, YVES GUYOT, FRANCESCO DE LUCA, G. PAPILLAULT, LÉON BOURGEOIS, R. GAROFALO.

PARIS, Ve

V. GIARD ET E. BRIÈRE

LIBRAIRES-ÉDITEURS

16, Rue Soufflot et 12, Rue Toullier

1911

Slika 1. INTERNACIONALIZACIJA francuske sociologije: svjetski pol

U prvom redu o dobrovoljnoj ili prisilnoj migraciji (egzil), koja je potencijalni izvor obnove nacionalnih polja[31], ali čiji učinci mogu biti ograničeni državnim protekcionizmom, koji je namijenjen reguliranju konkurencije u organiziranim zanimanjima (primjerice zakon iz 1933. koji liječnicima zabranjuje rad u Francuskoj ako nemaju francuski doktorat iz medicine te zakon iz 1934. koji zabranjuje prakticiranje određenih slobodnih zanimanja – odvjetnika, arhitekta – strancima). Drugi čimbenik, cirkulacija ljudi i modela, uvelike je određen nejednakim odnosima snaga između centralnih i perifernih (ili dominantnih i podređenih) zemalja: kreće se od migracije elita radi usavršavanja (kao što je u prvoj polovini 20. stoljeća to bio slučaj s velikim dijelom elita istočne Europe prema Njemačkoj i Francuskoj[32], odnosno iz kolonija prema Velikoj Britaniji i Francuskoj) do priznavanja istovrijednosti diploma, što je plod bilateralnih sporazuma koji su regulirali razmjene. Pogodovan cirkulacijom elita uvoz stranih školskih i strukovnih modela pridonosi ovoj neravnopravnoj kulturnoj razmjeni. Naposljetku, internacionalne instancije poput Instituta za intelektualnu suradnju Lige naroda u međuratnom razdoblju, zatim UNESCO, koji je dužnost preuzeo od 1945. godine, odigrale su značajnu ulogu u oblikovanju internacionalnih kulturnih, znanstvenih i stručnih prostora, istodobno zadržavajući koncepciju zastupanja utemeljenu na nacionalnoj pripadnosti: na taj su način podržale osnivanje autorskih društava, strukovnih udruženja, obrazovnih i novinarskih saveza koji su pogodovali širenju modela strukovnog organiziranja i usklađivanju propisa (autorska prava, intelektualno vlasništvo, etički standardi). Usporedno s tim, iako je organizacija istraživanja do danas ostala nacionalna, američke filantropske zaklade uvelike su pridonijele cirkulaciji modela i pravila igre u prirodnim i društvenim znanostima, čak i ako su potonje – u različitoj mjeri – ostale čvrsto ukorijenjene u nacionalnim tradicijama[33]. Naizgled paradoksalno, te su instancije također pogodovale stvaranju nacionalnih polja u zemljama u kojima nisu postojala. Internacionalistička ideologija Lige naroda, odnosno UNESCO-a, doista potpomaže i osnažuje eksplicitnim poticajima stvaranje nacionalnih država, kao i nacionalizaciju stručnih, znanstvenih i kulturnih polja, istovremeno potičući razmjenu među njima. To je jedan od oblika političkog internacionalizma koji varira između esencijalističke koncepcije nacije (fašistička internacionala) te instrumentalističke i privremene koncepcije (komunistička internacionala), ali koja je ujedno i čimbenik cirkulacije (modela i ljudi) i razmjene. Između tih dviju krajnosti valja pozicionirati kulturne saveze koji ponekad imaju esencijalistički naboj (kao što su

pangermanizam i panlatinizam) i regionalne saveze pretežno političke orijentacije (kao što su panamerikanizam ili panafrikanizam), a koji mogu poprimiti više ili manje institucionalne oblike (poput Europske unije).

Izgradnja Europske unije osobito je zanimljiva za promatranje načina internacionalizacije polja, ali i preprekā te otporā s kojima se taj proces susreće. Pojava tog nadnacionalnog entiteta kakav Europska unija jest nije dovela u pitanje autonomiju nacionalnih državnih, političkih i pravnih polja, unatoč stvaranju pravog „polja eurokracije[84] *i „slabog*[85] *europskog pravnog polja, administrativnih, političkih i pravnih praksi u zemljama porijekla sudionika koji su nastavili utjecati na pozicioniranja i savezništva ili antagonizme. Isto tako, daleko je od izvršenja kulturne integracije koju su provele nacionalne države*[36] *, unatoč višestrukim, više ili manje autonomnim pokušajima stvaranja kolektivnog „imaginarija": antologija, zbirki, kolektivnih djela*[37] *, povijesnih nizova*[38] *. Taj se neuspjeh može objasniti kako poviješću nacionalizacije poljā (zbog čega obrazovanje ostaje pretežno nacionalno), tako i trenutačnim odnosom snaga na međunarodnoj razini: s jedne strane američka hegemonija privlači poglede mnogih kulturnih i intelektualnih proizvođača (do te mjere da u unutareuropskim kulturnim i intelektualnim odnosima sve više posreduje SAD), s druge je strane prisutan strah od intenziviranja podjele na sjever i jug*[39] *.*

Treba razlikovati internacionalističku ideologiju od gesla globalizacije koje je krajem sedamdesetih godina 20. stoljeća zamijenilo geslo „razvoj"[40] . To je geslo izraz neoliberalne ideologije kojoj je cilj otvoriti granice cirkulaciji proizvoda ukidanjem državnih monopola i širiti tržišni zakon u regijama gdje se on nije primjenjivao (kao što su bivši komunistički režimi ili bivše zemlje Trećeg svijeta s djelomično upravljanim gospodarstvom). Pratila je stvaranje globalnog gospodarskog polja kojim su dominirale multinacionalne kompanije i koje su, između ostalog, karakterizirali delokalizacija i nekontrolirani tokovi kapitala, kao što je opisao Pierre Bourdieu[41] . Borba protiv globalizacije zauzvrat je pogodovala internacionalizaciji političkih i društvenih pokreta koji su se suprotstavljali neoliberalnoj ideologiji, kao i pojavi antiglobalističkog pokreta, čije je uporište, međutim, ostalo uglavnom lokalnog karaktera[42] . Promjena odnosa snaga između poljā treba se shvatiti ne samo u svjetlu unutarnjih borbi u svakom od njih, nego, prema potrebi, i u svjetlu njihove internacionalizacije (paradigmatski primjer[43] za to jest uvođenje New Public Managementa u Francusku, koji je državno polje podredio gospodarskom polju). Iako je stupanj internacionalizacije

poljā promjenjiv (primjerice, književnost je manje internacionalizirana od likovnih umjetnosti ili glazbe, humanističke i društvene znanosti manje od prirodnih znanosti, pravo manje od ekonomije [44]), iz raznih su razloga vezanih za povijest, društvenu regrutaciju, kao i medij (slike ili zvukovi naspram jezika) ili pak stupanj formalizacije (matematizacija, modelacija) i standardizacije postupaka mnoga polja, poput akademskog i književnog, prožeta oprekama između nacionalnog i internacionalnog, odnosno između agenata usmjerenih prema akumulaciji simboličke moći na nacionalnoj razini i onih koji je ostvaruju na internacionalnoj razini[45] . U tim stavovima nema ničega esencijalističkog. Može se čak postaviti hipoteza, ili predvidjeti, da će ovisno o položaju zemlje i nacionalnog polja u internacionalnim odnosima snaga dominantni ponekad biti na internacionalnoj, a ponekad na nacionalnoj strani. Što više domaće polje zauzima podređeni položaj u internacionalnom prostoru, to će dominantni više težiti zauzimanju internacionalno orijentirane pozicije (poput već navedenih elita iz zemalja istočne Europe), a zauzvrat će moći nametnuti modele uvezene iz inozemstva u svoju zemlju (zbog prestiža koji se pridaje internacionalnom). Nasuprot tome, što više nacionalno polje zauzima dominantnu poziciju u internacionalnom prostoru, poput francuske književnosti i njemačke filozofije u prošlosti, ili američke sociologije danas, to će se dominantni više fokusirati na akumulaciju simboličkog kapitala na nacionalnoj razini, što će ipak biti dovoljno, ili gotovo dovoljno, da im osigura internacionalnu vidljivost, zbog sposobnosti dominantnih polja da šire svoj utjecaj izvan granica. U tom su pogledu znakovite promjene strategije dominantnih agenata ili institucija koji su isprva usmjereni na nacionalno područje, ali u trenutku relativnog pada položaja njihova nacionalnog polja na internacionalnoj sceni okreću se novom središtu tog internacionalnog prostora (kao, primjerice, političke znanosti). Na podređenom polu pribjegavanje internacionalnom uobičajena je strategija agenata kako bi potvrdili svoj položaj, primjerice u brojnim specijalnostima izvan sveučilišta ili marginalno unutar njega, kao što su statistika ili demografija dok su bile u povojima, ili čak psihoanaliza, a koje su se pozivale na strane modele u svojim borbama kako bi se institucionalizirale kao akademske discipline. Teorija poljā pokazuje svoju heurističku vrijednost naglašavajući ujedno izazove koji su specifični za prostor recepcije kako bi se proučavanjem njihove upotrebe razumjeli fenomeni uvoza i prisvajanja stranih modela i proizvodnje[46] . Međutim, kao što postoje lijevi nacionalizam – koji se bori protiv različitih oblika političke, gospodarske, društvene i kulturne dominacije i/ili imperijalizma

(primjerice francuski republikanski nacionalizam od Francuske revolucije do početaka Treće Republike, odnosno galicijski ili kvebečki nacionalizmi) – i desni nacionalizam – koji isključuje etničke manjine, strance i teži potvrđivanju svoje nadmoći nad drugim nacijama, pa čak i njihovu osvajanju – tako postoje i različite strategije internacionalizacije, ovisno o vrstama političko-državne ili ekonomske heteronomije. Stoga na svjetovnom polu intelektualnog polja, koji utjelovljuju akademije (Francuska akademija, Akademija moralnih i političkih znanosti itd.), prevladava državno shvaćanje internacionalizma prema kojemu bi kulturni i intelektualni proizvođači trebali „predstavljati" svoju zemlju porijekla; na polju velike produkcije, multinacionalne kompanije, koje ograničenja globaliziranog gospodarskog polja prenose u kulturne industrije, teže „denacionalizaciji" proizvoda namijenjenih najširoj mogućoj, a stoga i najmanje diferenciranoj cirkulaciji; na polju ograničene produkcije ili na autonomnom polu poljā, akteri djeluju u vlastito ime, s obzirom na svoj specifičan simbolički kapital, kao što ilustrira primjer internacionalnih znanstvenih skupova i kongresa; naposljetku, za avangarde, koje okupljaju nove sudionike na privremeno podređenom polu poljā kulturne produkcije, internacionalizacija je dugo bila način borbe protiv nacionalnih načina akumulacije simboličkog kapitala (institucionalizacija, profesionalizacija, podjela rada, razdvajanje umjetnosti) i često je poprimala politizirani oblik (ponekad se oslanjajući, poput nadrealista, na međunarodne političke pokrete s kojima su dijelili te karakteristike, kao što su komunizam, trockizam ili anarhizam).

Tržišta, države, polja: rat za granice

Privlačnost dominantnih nacionalnih polja za druga polja doprinosi zamagljivanju geografskih granica, a istovremeno je i izvor obnove: sjetimo se Becketta i Ionesca, koji su uzdrmali prostor mogućnosti francuskog književnog polja[47] , ili subalternih studija koji su iznutra izmijenili temelje zapadne dominacije (istovremeno pridonoseći jačanju američke kulturne hegemonije jer su se širile odande, slabeći položaj europske produkcije na svjetskoj pozornici). Međutim, ta integracija „stranih" elemenata nije bila samorazumljiva i redovito je izazivala protekcionističke reakcije. Već smo spomenuli zakone koji su strancima zabranjivali ili ograničavali bavljenje određenim zanimanjima. U neorganiziranim zanimanjima, gdje nema kontrole ulaska, otvaranje polja izaziva stalne napetosti. Dovoljno je spomenuti skandale izazvane dodjelom Nagrade Goncourt 1921.

Renéu Maranu za djelo Batouala, podnaslovljeno Pravi crnački roman, 1937. belgijskom piscu Charlesu Plisnieru te 1945. rusko-židovskoj imigrantskoj spisateljici (prvoj nagrađenoj ženi) Elsi Triolet; isto tako, skandal izazvan izborom belgijske spisateljice Marguerite Yourcenar, prve žene primljene u Francusku akademiju 1982. godine, ili pak izbor Léopolda Sédara Senghora u istu instituciju godinu poslije[48] . Pojam „francuske književnosti" u praksi je počeo obuhvaćati djela koja objavljuju francuski izdavači, marginalizirajući tako svoje kolege iz drugih frankofonskih zemalja. Treba napomenuti da su čak i državne instancije posvećene zaštiti i promicanju nacionalne kulture na koncu priznale da „francusku književnost" nisu nužno proizveli pisci francuske nacionalnosti. U Uredbi br. 93–397, kojom se 1993. redefinira zadaća Nacionalnog centra za knjigu (CNL)[49] , pojam „francuski pisci" zamjenjuje se pojmom „pisci francuskoga jezika" u članku 2. zakona od 11. listopada 1946. kako bi se odredile osobe koje ostvaruju pravo na potporu francuske vlade. Razlog tome jest preusmjeravanje politike CNL-a od 1975. na veću potporu (francuskim) izdavačima nego piscima[50] , a što se u području kulturne produkcije može smatrati posljedicom sve veće podređenosti političkog polja gospodarskom polju. U područjima u kojima je poznavanje jezika preduvjet za ulazak (književnost, humanističke znanosti i većina društvenih znanosti) dvije se vrste granica djelomično preklapaju: jezične i državne. Dok jezična područja čine tržište na kojemu proizvodi i modeli cirkuliraju iz središta prema periferijama (primjerice koloniziranim regijama ili regijama pod kulturnom hegemonijom), državne su granice zaštita za lokalnu proizvodnju (carina, pravna zaštita od krivotvorina, zaštita akademskih naziva), pogodujući time pojavi nacionalnih polja (politikom potpore ili osnivanjem instancija poput akademija ili ustanova za visoko obrazovanje i istraživanje). Na taj je način razvoj američkog izdavaštva od 19. stoljeća, ili kvebečkog izdavaštva od 1945., omogućio autonomizaciju nacionalnog književnog polja od engleske i francuske dominacije. No taj nužni preduvjet ni izbliza nije dovoljan, što pokazuje i belgijski slučaj: naime, za razliku od američkog književnog polja, koje je u 19. stoljeću razvilo ne samo nezavisne izdavačke strukture nego i vlastitu književnost emancipiranu od britanskih uzora (oslanjajući se ponajviše na biblijske oblike, poput Walta Whitmana i Emily Dickinson), a šezdesetih je godina 20. stoljeća uspjelo dugoročno preokrenuti odnos snaga spram engleske književnosti (čemu su pripomogli politički i gospodarski čimbenici), valonski, frankofoni švicarski i kvebečki pisci Pariz i dalje vide kao mjesto vrhovne konsakracije. Kao što objašnjava Pierre Bourdieu:

Čini se da se svaki pisac belgijske nacionalnosti (kao i svaki francuski pisac porijeklom iz provincije) koleba između dviju strategija, a time i između dvaju književnih identiteta: strategije identifikacije s dominantnom književnošću i strategije povlačenja na nacionalno tržište i afirmacije belgijskoga identiteta[51] .

Belgijski, švicarski i kvebečki slučajevi, kao i slučajevi afričkih književnosti[52] , također dokazuju da granice polja nisu nužno državne i da jezične granice mogu prevladati, određujući i potencijalnu publiku[53] : granica između valonskih i flamanskih književnih prostora nepropusnija je od njihovih granica s francuskim, odnosno nizozemskim poljem. Slična je situacija i u Québecu, iako se, obrtanjem povijesnoga kretanja koje ga je isprva orijentiralo prema francuskom književnom polju, jedna od današnjih strategija kvebečke književnosti, u cilju njezine autonomizacije, sastoji od usmjeravanja prema kanadskoj književnosti engleskog jezika, koja se pak pozicionira u odnosu na američku književnost (Kanada je, uostalom, važno tržište za američku književnu produkciju). Neki kvebečki izdavači također usvajaju strategije zaobilaženja središta surađujući na izdavačkim projektima s frankofonskim izdavačima iz drugih zemalja, posebice afričkih[54] . Nacionalne granice, koje su dugo bile ono o čemu se u povijesti književnosti nije razmišljalo, također prikrivaju snažnu centralizaciju kulturnoga života oko određenih gradova, u francuskom slučaju posebice oko prijestolnice, gdje je stupanj koncentracije mnogo veći nego u Sjedinjenim Američkim Državama ili Njemačkoj (što grad, međutim, ne čini jedinicom za promatranje poljā kulturne proizvodnje; nasuprot tome, za pojave cirkulacije kulturnih proizvoda on to može biti, s obzirom na smještaj distribucijskih instancija poput izdavačkih kuća ili galerija[55]). Ta koncentracija dovodi do pojava odbacivanja provincijalaca, osuđenih, poput periferija kulturnih područja, na zatvaranje u regionalni identitet[56] , dok središta imaju moć univerzalizacije. Pokušaji revalorizacije regionalne kulturne proizvodnje na internacionalnoj razini – gdje je dosad bila osuđena na nevidljivost – također su dovodili do skandala, poput onog što ga je 2007. izazvao poziv upućen Kataloniji na Frankfurtski sajam knjiga. Organizatori sajma optuženi su tada za promicanje katalonskog nacionalizma jer su pozvali isključivo autore koji pišu na katalonskom, ne i one koji pišu na kastiljskom, a koji također žive u Kataloniji. Te polemike otkrivaju tenzije između različitih vrsta granica – jezičnih, nacionalnih i teritorijalnih – koje se ne preklapaju, a tu je činjenicu prikrilo stvaranje nacionalnih država.

Logika tržišta sve se više sučeljava s logikom država koje svojom politikom potpore postaju jamci relativne autonomije poljā kulturne proizvodnje u odnosu na tržišne kriterije. Na području kulturnih industrija globalizacija se, naime, ubrzanjem procesā koncentracije, spajanja i pripajanja te internacionalizacijom velikih kompanija prvenstveno očitovala kao naglašavanje komercijalnih ograničenja.

Slika 2. Tribina međunarodne književnosti na Brooklyn Book Festivalu 2010.

Izazvala je prosvjedovanje predstavnikā pola ograničene distribucije, koji su osudili opasnost standardizacije kulturnih proizvoda naspram kvalitete, originalnosti i inovacije[57] . Predstavnici pola široke distribucije pak, nasuprot onome što smatraju elitizmom, ističu preferencije javnosti čije odobrenje, mjereno prodajom, mora prevagnuti nad svim ostalim kriterijima, te osuđuju državnu politiku potpore kao oblik monopola koji narušava konkurenciju među proizvodima (posebice na području filma i knjige).

Te rasprave treba promatrati u kontekstu pregovora GATT-a i WTO-a te polemika oko „kulturne iznimke". Pregovori koji su započeli 1986. u okviru Urugvajske runde odnosili su se na liberalizaciju razmjena u trgovini uslugama (GATS), koje uključuju nematerijalna dobra, a posebice kulturne proizvode. Rasprava se prvenstveno odnosila na audiovizualne medije, koje je američko izaslanstvo htjelo uvrstiti na popis proizvoda koji podliježu slobodnoj trgovini, što je podrazumijevalo napuštanje sustavā podrške nacionalnoj produkciji. Taj je zahtjev izazvao burnu reakciju u zemlji poput Francuske, što je navelo Europski parlament da 1993. usvoji rezoluciju kojom se podržava načelo „kulturne iznimke", prema kojemu kulturna dobra nisu roba poput bilo koje druge i moraju imati poseban status koji će im osigurati pravo na javne potpore[58] . Kritiziran zbog svoje obrambene, protekcionističke, elitističke i europocentrističke prirode (privilegirao je zaštitu kulturnih djela koja su konsakrirana zapadnjačkom tradicijom nauštrb drugih nacionalnih ili regionalnih kultura), pojam „kulturne iznimke" zamijenjen je pod okriljem UNESCO-a pojmom „kulturne raznolikosti", koji odražava sve vrijednosne sustave i načine djelovanja različitih društava u skladu s antropološkom definicijom pojma kulture.

Ovo načelo, usvojeno 1999. na sastanku ministara kulture pri UNESCO-u, sljedeće su godine priznali šefovi država i vlada članica skupine G8 na sastanku na vrhu u Okinawi (Japan) kao „izvor društvene i ekonomske dinamičnosti koji može obogatiti ljudski život u 21. stoljeću poticanjem kreativnosti i inovacija", a koji uključuje „raznolikost u jezičnom i kreativnom izričaju". Univerzalna deklaracija UNESCO-a o kulturnoj raznolikosti donesena je u rujnu 2001. godine. Njome se određuje da je kulturna raznolikost čimbenik razvoja (osobito gospodarskog) i „čini zajedničku baštinu čovječanstva". Negirajući sposobnost tržišnih snaga da je očuvaju, ona traži priznavanje specifičnosti kulturnih dobara i usluga „jer su oni nositelji identiteta, vrijednosti i značenja", te ih stoga ne treba smatrati bilo kakvim proizvodom. Po donošenju ove Deklaracije, na 32. zasjedanju Opće skupštine UNESCO-a u listopadu 2003. pokrenuta je izrada Konvencije o kulturnoj raznolikosti unutar UNESCO-a, usmjerene na usklađivanje mehanizama zaštite kulturnih dobara i usluga na internacionalnoj razini, koja je usvojena u listopadu 2005. godine.[59]

Postavši referentnom točkom kulturnih politika (koje su zahtijevale osmišljavanje pokazatelja[60]), pojam raznolikosti brzo je odjeknuo u kulturnim krugovima, gdje je bio suprotstavljen pojmu standardizacije: Udruženje nezavisnih izdavača za drugačiju globalizaciju uputilo je 2006. apel u

korist biblioraznolikosti![61] Međutim, taj je pojam prisvojio i pol velike produkcije multinacionalnih kompanija koje hibridizaciju kultura pretvaraju u sredstvo diverzifikacije proizvoda, zamagljujući načela suprotnosti u odnosu na pol ograničene proizvodnje.

Pojam raznolikosti također se već dugo vezuje za kategorije World music i World fiction, koje su se od 1980-ih nametnule u anglo-američkom svijetu za označavanje produkcije iz nezapadnih kultura i s periferije tržišta simboličkih dobara, koja je na francuskom isprva bila poznata kao musiques du monde (svjetska glazba), a zatim kao musiques actuelles (aktualna glazba), uz pojam littérature-monde en français (književnost-svijet na francuskom). Poput pojma musiques actuelles pojam cinémas du monde (svjetska kinematografija) postao je u Francuskoj kategorijom javnog djelovanja usmjerenog na promicanje kulturne raznolikosti kako bi se suprotstavila snažnoj dominaciji američke kinematografije (politika potpore uvođenju suvremenih djela strane književnosti uspostavljena 1989. njezin je pandan na području knjige). Američka produkcija zapravo dominira na trgovačkom polu svjetskog tržišta simboličkih dobara, u svim kulturnim industrijama: u kinematografiji, diskografiji, ali i industriji knjige (većina prijevoda bestselera ili djela koja pripadaju najkomercijalnijim žanrovima poput ljubavnih romana dolazi s engleskog, a posebice iz Sjedinjenih Američkih Država; ti se prijevodi ne natječu samo s drugim jezicima – koji su vrlo slabo zastupljeni na ovom polu, za razliku od pola ograničene proizvodnje, gdje je jezična raznolikost s obzirom na izvorni jezik maksimalna – nego i s lokalnom produkcijom[62]). Međutim, kulturne politike usmjerene na suzbijanje te dominacije dvojake su: nalaze se između protekcionizma nacionalnog tržišta i podrške polu ograničene proizvodnje.

Prva se odnosi na potporu bez procjene kvalitete djela: u području kinematografije to je, na primjer, politika automatske potpore nacionalnoj kinematografiji utemeljena na prethodnom uspjehu, što je francuskoj kinematografiji omogućilo da opstane usprkos američkoj kinematografiji (2001. godine u petnaest je europskih zemalja 73 % filmova u kinodistribuciji bilo američko). U području knjiga to su porezne olakšice, beskamatni krediti, subvencije, prava na posudbu, isti režim socijalne zaštite kao za stalno zaposlene. Iz druge proizlazi potpora zasnovana na selekcijskom postupku i kvalitativnoj procjeni: kolektivna instancija sastavljena od kvalificiranih osoba mora samostalno djelovati i donositi umjetničku prosudbu, u kojoj bi kriterij kvalitete trebao imati prednost; u području knjige to su, primjerice, povjerenstva Nacionalnog centra za knjigu u Francuskoj ili stipendije namijenjene „mladim talentima" u Švedskoj, Nizozemskoj, Kanadi; u području kinematografije, CNC komisije

(uspostavljena za vrijeme Andréa Malrauxa; ova selektivna potpora u kinematografskom sektoru sastoji se od pomoći u obliku predujmova na prihode za produkciju ili u obliku subvencija, pri čemu se zajmovi vraćaju samo ako prihodi filma to dopuste). U Sjedinjenim Američkim Državama, gdje također postoji pol ograničene proizvodnje u svim tim sektorima (a time i poljima), National Endowment for the Arts (Nacionalna zaklada za umjetnost), utemeljena 1965. i financirana iz saveznog proračuna, instancija je koja provodi tu selekciju.

U pogledu granica te politike također imaju lice i naličje: s jedne strane one održavaju (ponekad gotovo umjetno) relativnu autonomiju nacionalnih tržišta uklopljenih u globalno tržište simboličkih dobara; s druge strane pogoduju formiranju i održivosti ograničenog proizvodnog središta tog istog tržišta (tj. relativno autonomnog polja). Međutim, u onoj mjeri u kojoj javna ili privatna pomoć (sponzorstva, filantropske zaklade) predstavljaju preduvjet za opstanak polja kulturne produkcije, tendencija kulturnih politika da sve više integriraju tržišnu logiku (koja je postala mjerilo za te politike) riskira žrtvovanje najinovativnije produkcije.

Uvjeti za pojavu transnacionalnih polja

Postojanje specifičnih instancija konsakracije razlikuje polje od nekog tržišta; ne smiju se miješati s instancijama specifičnima za tržišta (kao što su sajmovi) ni s nacionalnim institucijama poput Francuske akademije, koje, iako svojim članovima daju privremenu moć, mogu uživati slabo simboličko priznanje na najautonomnijem polu polja, gdje je „bolje da tvoje djelo objavi nakladnička kuća Éditions de Minuit nego biti u Francuskoj akademiji", kako je sažeo Pierre Bourdieu[63] (premda je, povijesno gledano, Francuska akademija pridonijela osamostaljenju francuskog književnog polja[64]). Dakle, postojanje specifičnih internacionalnih instancija (kao što su Nobelova nagrada za književnost ili PEN klub), nadnacionalnih (kao što su europski časopisi i udruženja društvenih znanosti[65]) ili transnacionalnih (kao što su znanstvene konferencije i kongresi ili festivali) pokazatelj su formiranja nadnacionalnih prostora koji i dalje najčešće ostaju ovisni o nacionalnim poljima i odnosu snaga među njima (vjerojatno zbog nedostatka dovoljno snažne naddržavne instancije koja bi ih nadišla).

Prostor recepcije simboličkih revolucija također je pokazatelj postojanja transnacionalnog polja, koje se može ograničiti u prostoru i vremenu: promatra se već jako dugo ne samo u domenama u

kojima cirkuliranje nije otežano jezikom (kao što su umjetnost i instrumentalna glazba ili najformaliziranije znanosti), već i u književnosti te humanističkim i društvenim znanostima, unatoč jezičnim preprekama, te, naravno, u svijetu kinematografije, koji se smješta između njih.[66] Naravno, mimo stvarnih vremenskih odstupanja (koja se zahvaljujući tehnološkim sredstvima smanjuju), ova cirkulacija, a time i mogućnosti pristupa međunarodnoj vidljivosti, uvelike su određene međunarodnim odnosima snaga: o tome svjedoče nejednakosti između jezika i zemalja na svjetskom prevoditeljskom tržištu (pri čemu engleski jezik ima daleko vodeću poziciju, uključujući i na polu ograničene proizvodnje)[67] , ili između zemalja koje su na tržištu suvremene umjetnosti – koje je pak globalizirano i relativno denacionalizirano, a čije univerzalističke pretenzije prikrivaju implicitne hijerarhije između zemalja u kojima su koncentrirane galerije s najvećim simboličkim kapitalom, kao što su Sjedinjene Američke Države i Njemačka – te ostalih zemalja[68] . Na taj način simbolička dobra uglavnom cirkuliraju iz centra prema periferiji na polu ograničene proizvodnje tog svjetskog tržišta, ali sposobnost centara da prisvoje izume i inovacije proizvedene na periferiji, s jedne strane, i relativna autonomija tih cirkulacija u odnosu na globalne tokove i logiku tržišta, s druge strane, svjedoče o postojanju poljā na transnacionalnoj razini (na primjer, iako je najveći broj prevedenih naslova na francuski jezik u području društvenih i humanističkih znanosti između 1985. i 1992. dolazio iz engleskog jezika, njemački jezik bio je na prvom mjestu za filozofska djela, što je znak simboličkog kapitala koji je akumulirala njemačka filozofska tradicija i slabe priznatosti američke filozofije u Francuskoj[69]).

Još jedan pokazatelj pojave takvih prostora znanstvene su mreže i suradnje, koje se mogu mjeriti suautorstvom u znanstvenim radovima. Tako Yves Gingras i Johan Heilbron u istraživanju o razvoju udjela znanstvenih publikacija iz društvenih i humanističkih znanosti napisanih u internacionalnoj suradnji istraživača iz nekoliko europskih zemalja pokazuju da je razdoblje globalizacije dovelo do značajnog povećanja internacionalnih i unutareuropskih suradnji[70] . Iz tog istraživanja, koje izdvaja određeni broj europskih časopisa uspoređujući ih s nacionalnim i internacionalnim časopisima, proizlazi da je trend internacionalizacije, koji varira ovisno o disciplinama, u porastu na unutareuropskoj razini (bez sumnje zahvaljujući programima suradnje koje je uspostavila Europska unija), ali ipak prevladava suradnja s američkim istraživačima, što dokazuje dominantnu poziciju koju oni zauzimaju u internacionalnom prostoru društvenih znanosti.

Međutim, dobiveni rezultati dovode autore do zaključka da će dobar dio produkcije na području društvenih znanosti ostati lokalan i nacionalan, zbog njihove prostorno-vremenske indeksacije.

Na taj je način nacionalna ukorijenjenost poljā povijesna činjenica koja se može datirati i koja ni po čemu nije ni univerzalna ni neizbježna, iako najnoviji razvoj situacije pokazuje snagu otpora te ukorijenjenosti, kako u praksi, tako i u predodžbama. Nacionalne države i dalje igraju ulogu u globaliziranim tržištima kulturnih dobara, i to na različitim razinama (prethodno obrazovanjem, naknadno politikama potpore i raznim poticajima), a u mnogim područjima uvriježene fikcije nacionalnih identiteta i dalje oblikuju percepciju tih dobara. To je posebno slučaj u književnosti, gdje se i dalje koriste pojmovi poput „francuske književnosti", „američke književnosti", „talijanske književnosti", kao i u mnogim disciplinama poput filozofije („njemačka", „francuska"), sociologije („američka", „francuska"), pa čak i matematike (govori se o francuskoj tradiciji), prikrivajući njihovu heterogenost (čak i iz prizme geografskog podrijetla[71]) i činjenicu da prostor mogućnosti ni izbliza nije ograničen na nacionalni teritorij. Međutim, kao što smo vidjeli, ta je ukorijenjenost dugo prikrivala transnacionalnu povijest na kojoj se temelji formiranje tih nacionalnih polja, kao i razmjene koje su pridonijele njihovu razvoju i različitim oblicima prostornog širenja ili rekonfiguracije koju su doživjeli (posebno uslijed kolonijalizma ili fenomena hegemonije i borbi što su ih ti fenomeni izazvali). Različiti oblici internacionalizacije koje danas bilježimo moraju se rekontekstualizirati u tu dugogodišnju povijest formiranja nacionalnih država i odnosa snaga među njima, kao i u povijest kolonijalizma i internacionalističkih ideologija koje su pridonijele rekonfiguraciji geografskih granica poljā.[72] Također je potrebno uzeti u obzir fenomene uglavljivanja između polja i tržišta s jedne strane, između potpolja i polja s druge (kao što su specijalnosti unutar poljā discipline ili struke), kao i odnose ovisnosti između nacionalnih polja (na primjer belgijsko književno polje u odnosu na francusko) ili između različitih polja (kao što je već spomenuti primjer političkih i gospodarskih polja). Ako su logike širenja tržišta faktor internacionalizacije, koja potiče cirkulaciju i razmjene (i njihovu sve veću sinkronizaciju), one mogu biti i faktor heteronomije – kojoj su potrebne strategije otpora za obranu autonomije poljā, a koje se razvijaju kako na lokalnoj, tako i na internacionalnoj ili transnacionalnoj razini (kao što je mobilizacija PEN kluba za podršku prevođenju protiv dominacije engleskog jezika[73]). Internacionalizacija strategija i borbi za zaštitu autonomije jedna je od poluga za stvaranje

transnacionalnih polja, uz stvaranje specifičnih instancija, širenje prostora recepcije te formiranje više-manje neformalnih mreža koje dovode do suradnje i razmjena. Znači li to da je komparatizam metoda koju treba zabraniti? Naravno da ne znači, dokle god se prakticira strukturalni komparatizam – onaj koji se temelji na načelu strukturalnih homologija između društvenih prostora i između polja, ali i na načelima diferencijacije svojstvene svakom društvu[74] – koji uzima u obzir razmjene, odnose snaga i odnose ovisnosti i uglavljivanja, bilo da je riječ o komparaciji u prostoru (između nacionalnih ili supranacionalnih polja) ili vremenu (između različitih stanja istog polja), što omogućuje apstraktni koncept polja. A vremenski učinci pomaka inducirani cirkulacijom modela (između različitih država ili različitih polja, primjerice model profesionalne organizacije) podsjećaju da suvremenost nije sinonim sinkronije – kao što to a contrario pokazuje dovođenje u fazu ili sinkronizacija različitih polja u trenucima krize, a što čini „događaj"[75] – te da heuristička snaga koncepta polja ne leži toliko u njegovoj prostornoj definiciji koliko, mimo njegovih relacijskih i dinamičkih svojstava, u povijesnosti i vlastitoj temporalnosti koju on pretpostavlja.

[1] Andreas Wimmer i Nina Glick Schiller: „Methodological nationalism, the social sciences and the study of migration: an essay in historical epistemology", International Migration Review, 37(3), 2003., str. 576–610.

[2] Zahvaljujem Jérômeu Bourdieuu, Christopheu Charleu, Johanu Heilbronu, Julienu Duvalu i Francku Poupeauu na njihovim vrlo korisnim komentarima vezanim za ovo razmišljanje.

[3] Pierre Bourdieu: seminar Champ typologie et limites des champs (Tipološko polje i granice polja), 11. svibnja 1973.

[4] Za sintezu ovih rasprava vidi Bénédicte Zimmermann i Michael Werner: „Penser l'histoire croisée : entre empirie et réflexivité" („Promišljanje isprepletene povijesti: između empirije i refleksivnosti"), Annales HSS, 58(1), 2003., str. 7–36.

[5] To je, primjerice, slučaj s književnicima u 19. stoljeću; vidi Gisèle Sapiro: La Responsabilité de l'écrivain. Littérature, droit et morale en France XIXe-XXIe siècles (Odgovornost pisca. Književnost, pravo i moral u Francuskoj od 19. do 21. stoljeća), Seuil, Pariz, 2011.

[6] Za religijsko polje vidi Pierre Bourdieu: „Genèse et structure du champ religieux" („Geneza i struktura religijskog polja"), Revue française de sociologie, 12(3), 1971., str. 295–334, i Pierre Bourdieu: „Une interprétation de la théorie de la religion selon Max Weber" („Tumačenje teorije religije prema Maxu Weberu"), European Journal of Sociology, 12, 1971., str. 3–21.

[7] Pierre Bourdieu: Propos sur le champ politique (Razmišljanja o političkom polju), Presses universitaires de Lyon, Lyon, 2000. O procesu profesionalizacije političara vidi Max Weber: Le Savant et le politique (Učenjak i političar), Plon, Pariz, 1959., (djelo sadrži dva Weberova teksta: Znanost kao poziv i Politika kao poziv, od kojih je potonji objavljen 2013. u nakladi Jesenski i Turk u prijevodu Senke Burić, nap. prev.); za francuski slučaj vidi Michel Offerlé (ur.): La Profession politique XIXe-XXe siècles (Politička profesija 19. i 20. stoljeća), Belin, Pariz, 1999., str. 37–68; za sintezu radova o političkom polju iz društveno-povijesne perspektive vidi Delphine Dulong: La Construction du champ politique (Stvaranje političkog polja), Presses universitaires de Rennes, Pariz, 2010.

[8] Arnault Skornicki: L'Économiste, la cour et la patrie (Ekonomist, dvor i država), niz Culture&société, CNRS, Pariz, 2011. O polju ekonomista i njihovoj društvenoj ulozi u drugoj polovini 20. stoljeća vidi Frédéric Lebaron: La Croyance économique: les économistes entre science et politique (Ekonomsko vjerovanje: ekonomisti između znanosti i politike), niz Liber, Seuil, Pariz, 2000.

[9] U Francuskoj ove pokazatelje koji proizlaze iz ekonomskog polja (putem velikih savjetodavnih tvrtki te obrazovnog i profesionalnog puta visokih dužnosnika: osposobljavanja za upravljanje, prelaska u privatni sektor itd.) primjenjuje Ministarstvo financija od 2001. godine i na taj način usmjerava druga ministarstva, naročito Ministarstvo javne uprave. O uspostavi New Public Management (Novog javnog upravljanja) u Francuskoj pogledajte posebno izdanje koje su uredili Odile Henry i Frédéric Pierru: „Le conseil de l'État. Expertise privée et réforme des services publics" („Državno vijeće. Privatno vještačenje i reforma javnih službi"), Actes de la recherche en sciences sociales, 193, lipanj 2012.

[10] O ovom principu nesudjelovanja vidi Pierre Bourdieu: Sur l'État. Cours au Collège de France 1989–1992 (O državi. Predavanja na Collège de France 1989. – 1992.), niz Cours et travaux, Seuil/Raisons d'agir, Pariz, 2012.

[11] Pierre Bourdieu: „Le fonctionnement du champ intellectuel" („Funkcioniranje intelektualnoga polja"), Regards sociologiques, 17–18, 1999., str. 11. Vidi također Pierre Bourdieu: Effet de champ et effet de corps (Učinak polja i učinak tijela), Actes de la recherche en sciences sociales, 59, 1985., str. 73.

[12] Na temelju istraživanja Jean-Louisa Fabianija: Les Philosophes de la République (Filozofi Republike), niz Le sens commun, Minuit, Pariz, 1988.

[13] Na primjer, zanimanje inženjera savjetnika u Francuskoj uspostavljeno je na suprotnosti između inženjera iz velikih državnih tijela i onih koji su proizašli iz inženjerskih škola. Vidi Odile Henry: Les Guérisseurs de l'économie. Sociogenèse du métier d'ingénieur-conseil (Iscjelitelji gospodarstva. Sociogeneza zanimanja inženjera savjetnika), CNRS Éditions, Pariz, 2013.

[14] Gisèle Sapiro: „Les professions intellectuelles, entre l'État, l'entrepreneuriat et l'industrie"

(„Intelektualna zanimanja između države, poduzetništva i industrije”), Le Mouvement social, 214, siječanj–ožujak 2006., str. 3–24.

[15] Alain Viala: Naissance de l’écrivain. Sociologie de la littérature à l’âge classique (Rođenje pisca. Sociologija književnosti u klasično doba), niz Le sens commun, Minuit, Pariz, 1985. Christian Jouhaud ukazuje na paradoks prema kojemu je autonomizacija književnoga polja prošla kroz pojačanu ovisnost o državi, vidi Les Pouvoirs de la littérature. Histoire d’un paradoxe (Moći književnosti. Povijest jednoga paradoksa), niz NRF Essais, Gallimard, Pariz, 2000.

[16] Kao što je pokazao američki povjesničar Jan Goldstein, pojam „moralne zaraze” liječnicima dozvoljava da zadiru u područje duha, nad kojim je do tada svećenstvo imalo monopol, pokazujući njihovu sposobnost sudjelovanja u održavanju društvenog poretka u slučaju „moralnih” epidemija (na primjer valova samoubojstava), krize kolektivnog revolta (poput one izazvane smrću jansenista Françoisa de Pârisa 1727.) i političkih nemira. Jan Goldstein: „Moral contagion: a professional ideology of medicine and psychiatry in eighteenth-and nineteenth-century France”, u Gerald L. Geison: Professions and the French State 1700–1900, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984., str. 181–222.

[17] O obrazovanju kao glavnom ulogu stvaranja modernih država vidi Ernst Gellner: Nations et Nationalisme (Nacije i nacionalizam), Payot, Pariz,1989 (Prijevod na hrvatski objavljen je 1998. u nakladi Politička kultura u prijevodu Tomislava Gamulina, nap. prev.).

[18] Anne-Marie Thiesse: La Création des identités nationales. Europe XVIIe-XXe siècle (Stvaranje nacionalnih identiteta. Europa od 17. do 20. stoljeća), Seuil, Pariz, 1999.

[19] O formiranju nacionalnih književnih polja vidi Pascale Casanova: La République mondiale des lettres (Svjetska književna republika), Seuil, Pariz, 1999, i Pascale Casanova (ur.): Des littératures combatives. L’internationale des nationalismes littéraires (Borbene književnosti. Internacionala književnih nacionalizama), niz Cours et travaux, Raisons d'agir, Pariz, 2011. O nacionalizmu u glazbenom polju vidi Jane F. Fulcher: The Composer as Intellectual. Music and ideology in France (1914-1940), Oxford University Press, New York, 2005.

[20] Kao što je pokazao Itamar Even-Zohar: „Russian and Hebrew: the case of a dependent polysystem”, Poetics Today, 11(1), 1990., str. 97–110.

[21] Za analizu pokreta crnaštva koja se heuristički služi konceptom polja vidi Buata B. Malela: Les Écrivains afro-antillais à Paris (1920–1960) (Afro-karipski pisci u Parizu [1920. – 1960.]), Karthala, Pariz, 2008.

[22] P. Bourdieu: Sur l'Etat..., nav. dj.

[23] Roger Chartier: Les Origines culturelles de la Révolution française (Kulturno podrijetlo francuske revolucije), Seuil, Pariz, 1990., pon. izd. „Points", 2000., str. 220–221; Daniel Roche: Les Républicains des lettres: gens de culture et Lumières au XVIIIe siècle (Književni republikanci: ljudi od kulture i prosvjetitelji u 18. stoljeću), Fayard, Pariz, 1988.; Didier Masseau: L'Invention de l'intellectuel dans l'Europe du XVIIIe siècle (Invencija intelektualca u 18. stoljeću), PUF, Pariz, 1994.

[24] Christophe Charle: Les Intellectuels en Europe au XIXe siècle. Essai d'histoire comparée (Intelektualci u Europi u 19. stoljeću. Eseji o komparativnoj povijesti), Seuil, Pariz, 1996.

[25] Pierre Bourdieu: „Le marché des biens symboliques" („Tržište simboličkih dobara"), L'Année sociologique, 22, 1971., str. 49–126; Pierre Bourdieu: Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire (Pravila umjetnosti. Geneza i struktura književnog polja), Seuil, Pariz, 1992.; Pierre Bourdieu: Manet. Une révolution symbolique (Manet. Simbolička revolucija), niz Cours et travaux (Predavanja i radovi), Seuil/Raisons d'agir, Pariz, 2013.

[26] Gisèle Sapiro: „The literary field between the state and the market", Poetics. Journal of Empirical Research on Culture, the Media and the Arts, 31 (5–6), 2003., str. 441–461. Provedba te politike nailazila je na zadršku u književnim i umjetničkim krugovima, kao što je pokazao Vincent Dubois: La Politique culturelle. Genèse d'une catégorie d'intervention publique (Kulturna politika. Geneza kategorije političke intervencije), Belin, Pariz, 1999.

[27] Pierre Bourdieu: „Sur l'Etat..." („O državi..."), op cit. Organizacija pravne profesije u 18. stoljeću bila je važna etapa u tom procesu autonomizacije; vidi Lucien Karpik: Les Avocats. Entre l'État, le public et le marché. XIIIe-XXe siècle (Odvjetnici. Između države, javnosti i tržišta. Od 13. do 20. stoljeća), Gallimard, Pariz, 1995. O reorganizaciji francuskog pravnog polja pod Trećom Republikom s pojavom konstitucionalista vidi Guillaume Sacriste: La République des constitutionalistes. Professeurs de droit et légitimation de l'État en France (1870–1914) (Republika

konstitucionalista. Profesori prava i legitimacije države u Francuskoj (1870. – 1914.), Presses de Sciences Po, Pariz, 2011.

[28] U birokratskim i autoritarnim državama, kao što su Francusko, Njemačko i Habsburško Carstvo, dio intelektualnih usluga, poput obrazovanja, uklopljen je u državnu službu, što je omogućilo njihovo oslobađanje od tržišnih ograničenja i spriječilo da privatni interesi, posebice ekonomski, prevladaju pred općima, istodobno ih kontrolirajući na ideološkoj razini; Hannes Siegrist: „The professions in nineteenth-century Europe", u Hartmut Kaelble (ur.), The European Way, Berghahn Books, New York, 2004., str. 68–88.

[29] Andrew Abbott: The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor, The University of Chicago Press, Chicago/London, 1988.

[30] U Velikoj Britaniji, Njemačkoj i Italiji slobodna su zanimanja pridonijela ujedinjenju države; vidi Harold Perkin: The Rise of Professional Society. England since 1880, Routledge, London/New York, 1989.; Geoffrey Cocks i Konrad Jarausch: German Professions, 1800–1950, Oxford University Press, New York, 1990.; Charles E. McClelland: The German Experience of Professionalization. Modern Learned Professions and their Organizations from the Early Nineteenth Century to the Hitler Era, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.; Maria Malatesta (ur.): Society and Professions in Italy, 1860–1914, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

[31] To se, međutim, ne događa automatski, kao što predočava Laurent Jeanpierre uspoređujući slučajeve Lévi-Straussa i Gurvitcha: „Une opposition structurante pour l'anthropologie structurale : Lévi-Strauss contre Gurvitch, la guerre de deux exilés français aux États-Unis" („Strukturirajuća opozicija za strukturalnu antropologiju: Lévi-Strauss protiv Gurvitcha, rat dvojice francuskih izgnanika u SAD-u"), Revue d'Histoire des sciences humaines, 11, 2004., str. 13–43.

[32] Victor Karady: „L'émergence d'un espace européen des connaissances sur l'homme en société : cadres institutionnels et démographiques" („Pojava europskog prostora znanjā o čovjeku u društvu: institucionalni i demografski okviri"), u Gisèle Sapiro (ur.), L'Espace intellectuel en Europe: de la formation des États-nations à la mondialisation. XIXe-XXIe siècle (Intelektualni

prostor u Europi: od stvaranja nacionalnih država do globalizacije. 19. – 21. stoljeće), La Découverte, Pariz, 2009., str. 43–68.

[33] Johan Heilborn, Nicolas Guilhot i Laurent Jeanpierre: „Internationalisation des sciences sociales : les leçons d'une histoire transnationale" („Internacionalizacija društvenih znanosti: lekcije iz transnacionalnih povijesti") i Johan Heilborn: „Repenser la question des traditions nationales en sciences sociales" („Preispitivanje nacionalnih tradicija u društvenim znanostima"), u G. Sapiro (ur.), L'Espace intellectuel en Europe…, nav. dj., str. 319–346. i str. 301–318.

[34] Didier Georgakakis (ur.): Le Champ de l'Eurocratie. Une sociologie politique du personnel de l'UE (Polje eurokracije. Politička sociologija osoblja Europske unije), niz Études politiques, Economica, Pariz, 2012.

[35] Antoine Vauchez: „The force of weak field: law and lawyers int he gouvernement of the European Union", International Political Sociology, 2, 2008., str. 128–144.; i Antoine Vauchez i Bruno de Witte (ur.): Lawyering Europe. European Law as a Transnational Social Field, Hart Publishing, Oxford, 2013.

[36] Abram de Swaan: „The European void: the democratic deficit as a cultural deficiency", u John Fossman i Philip Schlesinger (ur.), The European Union and the Public Sphere. A communicative Space in the Marketing?, Routledge, London/New York, 2007., str. 135–153.

[37] Vidi primjerice Ursulla Keller i Ilma Rakusa (ur.): Writing Europe. What is European about the Literatures of Europe? Essays from 33 European Countries, CEU Press, Budimpešta/New York, 2004.

[38] Poput bibliotečnog niza Faire l'Europe, koji je 1988., s knjigom povjesničara Jacquesa Le Goffa, pokrenulo pet europskih izdavačkih kuća. Vidi Hervé Serry: „'Faire l'Europe' : enjeux intellectuels et enjeux éditoriaux d'une collection transnationale" („'Činiti Europu': intelektualni i urednički izazovi transnacionalne zbirke"), u Gisèle Sapiro (ur.), Les Contradictions de la globalisation éditoriale (Proturječnosti uredničke globalizacije), Nouveau monde, Pariz, 2009., str. 227–252.

[39] O ovim preprekama vidi Gisèle Sapiro: „Introduction" („Uvod"), u G. Sapiro (ur.), L'Espace intellectuel en Europe..., nav. dj., str. 5–25.

[40] Immanuel Wallerstein: Comprendre le monde. Introduction à l'analyse des systèmes-monde (Razumjeti svijet. Uvod u analizu svjetskog sustava), francuski prijevod, niz Grands Repères Manuels, La Découverte, Pariz, 2006., str. 136. O porijeklu i širenju pojma globalizacije vidi Romain Lecler: „Itinéraire d'une notion" („Itinerar jednoga koncepta"), u Sociologie de la mondialisation (Sociologija globalizacije), niz Repères, La Découverte, Pariz, 2013., str. 7–30.

[41] Pierre Bourdieu: „Du champ national au champ international" („Od nacionalnog do internacionalnog polja"), u Les Structures sociales de l'économie (Društvene strukture gospodarstva), niz Liber, Seuil, Pariz, 2000., str. 273–280.

[42] Isabelle Sommier, Olivier Fillieule i Éric Agrikoliansky: Généalogie des mouvements altermondialistes en Europe. Une perspective comparée (Genealogija antiglobalističkih pokreta u Europi. Komparativna perspektiva), Karthala, Pariz, 2008.

[43] Vidi Philippe Bezes: „État, experts et savoirs néo-managériaux. Les producteurs et diffuseurs du New Public Management en France depuis les années 1970" („Država, stručnjaci i neomenadžersko znanje. Proizvođači i distributeri New Public Managementa u Francuskoj od 1970-ih"), Actes de la recherche en sciences sociales, 193, lipanj 2012., str. 16–37.

[44] Yves Gingras: „Les formes spécifiques de l'internationalité du champ scientifique" („Specifični oblici internacionalnosti znanstvenoga polja"), Actes de la recherche en sciences sociales, 141–142, ožujak 2002., str. 31–45.

[45] Pierre Bourdieu: Homo academicus, niz Le sens commun, Minuit, Pariz, 1984.; P. Casanova: La République mondiale des lettres (Svjetska književna republika), nav. dj.

[46] Pierre Bourdieu: „Les conditions sociales de la circulation internationale des idées" („Društveni uvjeti internacionalne cirkulacije ideja"), Actes de la recherche en sciences sociales, 145, prosinac 2002., str. 3–8. Za primjerne studije slučaja vidi Frédérique Matonti: „L'anneau de Moebius. La réception en France des formalistes russes" („Moebiusova vrpca. Recepcija ruskih formalista u Francuskoj"), Actes de la recherche en sciences sociales, 176–177, ožujak 2009., str. 52–67; Mathieu Hauchecorne: „Le 'professeur Rawls' et le 'Nobel des pauvres'. La politisation différenciée des théories de la justice de John Rawls et Amartya Sen dans les années 1990 en France" („'Profesor Rawls' i 'Nobel za siromahe'. Diferencirana politizacija teorija pravde Johna Rawlsa i

Amartyje Sena u Francuskoj tijekom 1990-ih"), Actes de la recherche en sciences sociales, 176–177, ožujak 2009., str. 94–113; i Ioana Popa: Traduire sous contraintes. Littérature et communisme (1947-1989) (Prevođenje pod ograničenjima. Književnost i komunizam (1947. – 1989 .), niz Culture & société, CNRS, Pariz, 2010.

[47] Vidi Pascale Casanova: Beckett, l'abstracteur. Anatomie d'une révolution littéraire (Beckett, apstraktor. Anatomija književne revolucije), Seuil, Pariz, 1997.

[48] Vidi Jacques Robichon: Le Défi des Goncourt (Izazov Nagrade Goncourt), Denoël, Pariz, 1975.; Gisèle Sapiro: La Guerre des écrivains, 1940-1953 (Rat pisaca, 1940. – 1953.), Fayard, Pariz, 1999., str. 330–331, 629 itd.; Pierre Assouline: Du côté de chez Drouant. Cent dix ans de vie littéraire chez les Goncourt (Put k Drouantu. Sto deset godina književnog života kod Goncourtovih), Gallimard/France Culture, Pariz, 2013.; Delphine Naudier: „L'irrésistible élection de Marguerite Yourcenar à l'Académie française" („Neodoljivi izbor Marguerite Yourcenar za Francusku akademiju"), Cahiers du Genre, 36, 2004., str. 45–67; o pitanjima izbora Senghora, Claire Ducournau: Écrire, lire, élire l'Afrique : les mécanismes de réception et de consécration d'écrivains contemporains originaires de pays francophones d'Afrique subsaharienne (Pisati, čitati, izabrati Afriku: mehanizmi recepcije i konsakracije suvremenih pisaca iz frankofonskih zemalja sup saharske Afrike), doktorska disertacija iz sociologije, EHESS, Pariz, 2012., str. 123–136.

[49] Centre national du livre francuska je javna ustanova za promicanje razvoja čitanja, koja ujedno potiče stvaranje i distribuciju kvalitetnih književnih djela putem različitih mehanizama potpore (nap. prev.)

[50] O čemu svjedoči i promjena naziva Centre national des lettres (Nacionalni centar za književnost) u Centre national du livre (Nacionalni centar za knjigu).

[51] Pierre Bourdieu: „Existe-t-il une littérature belge ? Limites d'un champ et frontières politiques" („Postoji li belgijska književnost? Granice polja i političke granice"), Études de lettres, sv. 3, 1985., str. 3. O belgijskom slučaju vidi također Paul Aron: „La littérature en Belgique francophone de 1930-1960 : débats et problèmes autour d'un 'sous-champ'" („Književnost u frankofonskoj Belgiji od 1930. do 1960. godine: rasprave i problemi oko 'podpolja'"), u Michael Einfalt, Ursula Erzgräber, Ottmar Ette i Franziska Sick (ur.), Intellektuelle Redlichkeit – Intégrité intellectuelle. Literatur –

Geschichte – Kultur. Festschrift für Joseph Jurt, Universitätsverlag, Heidelberg, 2005., str. 417–428. O poteškoćama s kojima se susreću frankofoni pisci pri integraciji u francusko književno polje vidi slučaj Ramuz, koji je proučavao Jérôme Meizoz, Ramuz: Un passager clandestin des Lettres françaises (Slijepi putnik u francuskoj književnosti), Zoé, Ženeva, 1997.

[52] Vidi Romuald-Blaise Fonkoua i Pierre Halen (ur.), Les Champs littéraires africains (Afrička književna polja), Karthala, Pariz, 2001. (a u ovom svesku posebice raspravu o relevantnosti koncepta polja Bernarda Mouralisa: „Pertinence de la notion de champ littéraire en littérature africaine" („Relevantnost pojma književnog polja u afričkoj književnosti"), str. 57–71); Hans-Jürgen Lüsebrink i Katharina Städtler (ur.): Les Littératures africaines de langue française à l'époque de la postmodernité. État des lieux et perspectives de la recherche (Afričke književnosti na francuskom jeziku u postmodernom dobu. Stanje i perspektive istraživanja), Athena, Oberhausen, 2004.; i C. Ducournau: „Écrire, lire, élire l'Afrique…" („Pisati, čitati, izabrati Afriku..."), nav. dj.

[53] Lise Gauvin: Écrire, pour qui ? L'écrivain francophone et ses publics (Pisati, za koga? Frankofoni pisac i njegova publika), Karthala, Pariz, 2007.

[54] Vidi Martin Doré: „Stratégies éditoriales et marché international: le cas d'un éditeur canadien francophone, Hurtubise HMH" („Izdavačke strategije i međunarodno tržište: slučaj frankofonskog kanadskog izdavača, Hurtubise HMH"), u G. Sapiro (ur.), Les Contradictions de la globalization éditoriale (Kontradikcije izdavačke globalizacije), nav. dj.

[55] Za primjer prijevodnih tokova vidi Gisèle Sapiro: Les traductions littéraires entre Paris et New York à l'ère de la globalisation (Književni prijevodi između Pariza i New Yorka u doba globalizacije), studija ostvarena u sklopu konvencije s MOTif-om (Opservatorijem za knjige i pisanje u francuskoj regiji Île-de-France), CESSP, travanj 2010.(http://www.lemotif.fr/fichier/motif_fichier/143/fichier_fichier_syntha.se.paris.new.york.paris.pdf).

[56] Kao što je pokazala Anne-Marie Thiesse: Écrire la France. Le mouvement régionaliste de langue française entre la Belle Époque et la Libération (Ispisati Francusku. Regionalistički pokret na francuskom jeziku između razdoblja Belle Époque i oslobođenja), PUF, Pariz, 1991.

[57] U području knjige vidi primjerice André Schiffrin: L'Édition sans éditeurs (Izdavaštvo bez izdavačā), La Fabrique, Pariz, 1999. i André Schiffrin: Le Contrôle de la parole. L'édition sans

éditeur, suite (Kontrola govora. Izdavaštvo bez izdavačā, nastavak), La Fabrique, Pariz, 2005.; Roland Alberto et al.: Le Livre : que faire ? (Knjiga: što nam je činiti?), La Fabrique, Pariz, 2008.; Éric Vigne: Le Livre et l'éditeur (Knjiga i izdavač), Klincksieck, Pariz, 2008.

[58] Bernard Gournay: Exception culturelle et mondialisation (Kulturna iznimka i globalizacija), Presses de Sciences Po, niz La bibliothèque du citoyen, Pariz, 2002.; Serge Regourd: L'Exception culturelle (Kulturna iznimka), PUF, niz Que sais-je ?, Pariz, 2002.

[59] Serge Regourd (ur.): De l'exception à la diversité culturelle (Od iznimke do kulturne raznolikosti), La documentation française, Pariz, 2004.; Luis Mauricio Eustamante Fajardo: „L'adoption de la diversité culturelle à l'UNESCO. Analyse sociologique d'une stratégie de légitimation culturelle" („Usvajanje kulturne raznolikosti u UNESCO-u. Sociološka analiza strategije kulturne legitimacije"), repozitorij diplomskih radova iz sociologije, pod mentorstvom Gisèle Sapiro, EHESS, Pariz, 2007.

[60] Francusko je Ministarstvo kulture, primjerice, financiralo istraživanje o raznolikosti u različitim sektorima kulturne i komunikacijske industrije: Philippe Bouquillion (ur.): Rapport sur la diversité culturelle et les nouvelles technologies – filière audiovisuelle (Izvješće o kulturnoj raznolikosti i novim tehnologijama – audiovizualni sektor), Odjel za studije, predviđanja i statistiku pri Ministarstvu kulture, 2007.

[61] Kolektivno djelo, Des paroles et des actes pour la bibliodiversité (Riječi i djela za biblioraznolikost), Alliance des éditeurs indépendants, Pariz, 2005.

[62] Gisèle Sapiro (ur.): Translatio. Le marché de la traduction en France à l'ère de la mondi alisation (Translatio. Prevoditeljsko tržište u Francuskoj u eri globalizacije), niz Culture et Société, CNRS, Pariz, 2008.

[63] P. Bourdieu: Propos sur le champ politique, nav. dj., str. 64.

[64] Kao što pokazuje Alain Viala: Naissance de l'écrivain. Sociologie de la littérature à l'âge classique, (Rođenje pisca. Sociologija književnosti u klasično doba), niz „Le sens commun", Minuit, Pariz, 1985.

O evoluciji položaja Francuske akademije od 19. stoljeća vidi Christophe Charle: Naissance des

« intellectuels » 1880-1900 (Rođenje „intelektualaca" 1880. – 1900.), Minuit, Pariz, 1990. i G. Sapiro: La Guerre des écrivains…, nav. dj., pog. 4.

[65] O uvjetima za formiranje europskog područja društvenih znanosti vidi Johan Heilbron: „The social sciences as an emerging global field", Current Sociology, 10, 2013.; o slučaju sociologije, Johan Heilbron: „La sociologie européenne existe-t-elle ?" („Postoji li europska sociologija?"), u G. Sapiro (ur.): L'Espace intellectuel en Europe…, nav. dj., str. 347–358.

[66] Johan Heilbron: „Échanges culturels transnationaux et mondialisation : quelques réflexions" („Transnacionalne kulturne razmjene i globalizacija: neka razmišljanja"), Regards sociologiques, 22, 2002., str. 141–154.; o književnosti vidi P. Casanova: La République mondiale des lettres, nav. dj.

[67] Johan Heilbron: „Towards a sociology of translation. Book translations as a cultral world system", European Journal of Social Theory, 2(4), 1999., str. 429–444, prijevod na francuski jezik, „Le système mondial des traductions" („Svjetski sustav prijevoda"), u G. Sapiro (ur.): Les Contradictions de la globalisation éditoriale, nav. dj., str. 253–274; i G. Sapiro (ur.): Translatio..., nav. dj. Značajno je u tom kontekstu da su periferne književnosti koje su postale vidljive na internacionalnoj sceni u doba globalizacije, poput nizozemske i izraelske književnosti (na modernom hebrejskom), bile snažno podržane državnom politikom prilagođenom svjetskom tržištu prijevodā (vidi radove J. Heilbrona i G. Sapiro u Translatio..., nav. dj., pog. 11 i 14).

[68] Vidi Alain Quemin: L'Art contemporain international. Entre les institutions et le marché (Internacionalna suvremena umjetnost. Između institucija i tržišta), Jacqueline Chambon/Artprice, Pariz, 2002.; Alain Quemin: Les Stars de l'art contemporain (Zvijezde suvremene umjetnosti), CNRS Éd., niz „Culture & société" („Kultura i društvo"), Pariz, 2013.

[69] Gisèle Sapiro i Ioana Popa: „Traduire les sciences humaines et sociales : logiques éditoriales et enjeux scientifiques" („Prevođenje društvenih i humanističkih znanosti: uredničke logike i znanstveni izazovi"), u G. Sapiro (ur.), Translatio..., nav. dj., pog. 5; Romain Pudal: „La philosophie peut-elle être américaine ? Les obstacles à l'importation du pragmatisme en France" („Može li filozofija biti američka? Prepreke uvođenju pragmatizma u Francusku"), u Gisèle Sapiro (ur.):

Traduire la littérature et les sciences humaines : conditions et obstacles (Prevođenje književnosti i društvenih znanosti: uvjeti i prepreke), DEPS (Ministarstvo kulture), Pariz, 2012., str. 321–342.

[70] Yves Gingras i Johan Heilbron, „L'internationalisation de la recherche en sciences sociales et humaines en Europe (1980-2006)" („Internacionalizacija istraživanja u društvenim i humanističkim znanostima u Europi [1980. – 2006.]"), u G. Sapiro (ur.): L'Espace intellectuel en Europe…, nav. dj., str. 359–390.

[71] Tako su pisci objavljeni u nekom francuskom izdanju, a kojima je barem jedna knjiga prevedena s francuskog na engleski i objavljena u Sjedinjenim Američkim Državama između 1990. i 2003. godine, pripadnici tridesetak različitih nacionalnosti (koje ipak nisu ravnomjerno zastupljene, jer tri četvrtine prevedenih naslova potječe od autora francuske nacionalnosti). G. Sapiro: „Les traducions littéraires entre Paris et New York à l'ère de la globalisation" („Književni prijevodi između Pariza i New Yorka u doba globalizacije"), citirana studija.

[72] Vidi Julian Go: „Global fields and imperial forms" („Globalna polja i imperijalni oblici"), Sociological Theory, 26(3), 2008., str. 201–229, i broj „Bourdieu and the international" („Bourdieu i internacionalno"), International Political Sociology, 5(3), 2011. Vidi Gisele Sapiro: „Globalization and cultural diversity in the book market: the case of translations in the US and in France" („Globalizacija i kulturna raznolikost na tržištu knjiga: slučaj prijevoda u SAD-u i Francuskoj"), Poetics, 38(4), 2010., str. 419–439.

[73] Kao što je Pierre Bourdieu preko modela analize La Distinction (Distinkcija) objasnio na predavanju u Japanu 1989. godine: model omogućuje „identificiranje stvarnih razlika koje razdvajaju kako strukture, tako i dispozicije (habituse), a čiji princip moramo tražiti […] u osobitostima „različitih kolektivnih povijesti". Model se u prostoru i vremenu može transponirati zahvaljujući svojemu relacijskom karakteru: položaj kulturnih praksi u društvenom prostoru ne proizlazi iz svojstava koja su im inherentna, nego iz njihove upotrebe kojoj pribjegavaju društvene grupe kako bi ih se izdvojilo ili razlikovalo u odnosu na druge prakse. Zbog toga je „moguće uspoređivati jedino sustav sa sustavom". Pierre Bourdieu: „Espace social et espace symbolique" („Društveni i simbolički prostor"), Raisons pratiques, Seuil, Pariz, 1994., str. 17 i 19–20.

[74] C. Charle: Les intellectuels en Europe au XIXe siècle…, nav. dj.; Anna Boschetti: „Pour un comparatisme réflexif" („Za refleksivni komparatizam"), u Anna Boschetti (ur.): L'Espace culturel transnational (Transnacionalni kulturni prostor), Nouveau Monde, Pariz, 2010.; Gisèle Sapiro: „Comparaison et échanges culturels : le cas des traductions" („Komparacija i kulturne razmjene: slučaj prijevoda"), u Faire des sciences sociales (Baviti se društvenim znanostima), kolektivno izdanje, sv. 2, Éd. de l'EHESS, 2012., str 193–221. Antoine Vauchez: „Le prisme circulatoire. Retour sur un leitmotiv académique" („Cirkulatorna prizma. Povratak na akademski lajtmotiv"), Critique internationale, 59, 2013., str. 9–16.

[75] Pierre Bourdieu, „Le moment critique" („Kritični trenutak"), u Homo academicus, nav. dj., pog. 5.

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License